

РЕШАВАЊЕ СПОРОВА ПРЕД СВЕТСКОМ ТРГОВИНСКОМ ОРГАНИЗАЦИЈОМ И ГРАНИЦЕ МЕРОДАВНОГ ПРАВА**

Апстракт: Систем решавања спорова у оквиру Светске трговинске организације (СТО) ексклузивно је оријентисан ка заштити права која произлазе из „обухваћених споразума“. Једно од питања око којег се полемише у академској јавности односи се на релевантност тзв. „спољашњих“ извора права, односно на компетенцију судећих тела СТО (панела и Апелационог тела) да примене изворе који се налазе изван правног система СТО. У оквиру своје праксе ова тела су истицала да обухваћени споразуми представљају једино право које је меродавно у поступку решавања спорова. При истом ставу су и одређени аутори који се баве овом материјом. Међутим, постоје и други аутори који заговарају флексибилнији приступ у погледу примене спољашњих извора међународног права. У академској и стручној јавности се све више инсистира на томе да органи СТО морају узимати у обзир „нове димензије међународне трговине“, као што су заштита животне средине и људска права. Иако суштински „самодовољан“ и затворен, правни систем СТО није у потпуности подобан за примену која је изолована од осталих норми међународног права. Међутим, ова констатација се мора узети са резервом, јер се само на тај начин може обезбедити сигурност и предвидивост мултилатералног трговинског система оличеног у СТО. Стога је неопходно установити јасне границе и ситуације у којима је потребна (па и нужна) интеракција са спољашњим правом.

Кључне речи: Светска трговинска организација, систем решавања спорова, меродавно право, људска права.

* uros@prafak.ni.ac.rs

** Чланак представља резултат истраживања на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“ (евиденциони број 179046), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Преговори током Уругвајске рунде, који су трајали од 1986. до 1994. године, резултирали су оснивањем Светске трговинске организације – СТО (*World Trade Organization – WTO*), која је почела са радом 1. јануара 1995. године. Упоредо са оснивањем СТО дошло је до успостављања читавог пакета споразума у оквиру ове организације. Правни систем СТО представља регулаторни оквир међународне трговине, чија се стабилност и раст обезбеђују бројним нормама и принципима садржаним у праву СТО, као и ефикасним системом решавања спорова.

У оквиру Споразума о оснивању СТО, донет је и Договор о правилима и процедурама за решавање спорова (енг. *Dispute Settlement Understanding – DSU*) као део Завршног акта Уругвајске рунде. *DSU* представља основни извор права за решавање спорова у оквиру СТО и уводи крупне реформе у дотадашњи мултилатерални систем решавања међудржавних трговинских спорова у оквиру Општег споразума о царинама и трговини – *GATT 1947*, који се примењивао од 1947. до 1994. године.

Механизам који *DSU* успоставља сматра се најважнијим аспектом и најзначајнијим достигнућем трансформације *GATT*-а 1947 у СТО. Многи га називају „драгуљем у круни“ СТО и представљају као тријумф легализма над политиком у међународним односима (Здравковић, 2015: 205). Одлуке о споровима се заснивају на правним, а не на политичким и дипломатским основама. У литератури се овај концепт означава као „*rule oriented approach*“. Судаћа тела СТО (панели и Апелационо тело) имају једино мандат да утврде да ли је нека мера несагласна са одређеном нормом СТО споразума и да у складу са тим утврде своје препоруке. Као значајна особина овог система наводи се и његов мултилатерални карактер: спорови су у основи билатерални, али се морају решавати посредством мултилатералног форума.

У контексту права СТО, основ спора представља непоштовање одредби које су садржане у њеним обухваћеним споразумима. На тај начин, држава „прекршилац“ користи бенефиције отвореног тржишта партнера, док истовремено штити своје тржиште стварајући баријере које онемогућавају истоврсне бенефиције за партнера. Мотиви за кршење обавезе могу бити разни, а најчешће се ради о заштити домаће индустрије од конкуренције из увоза или извозној промоцији сопствене индустрије (Здравковић, 2014: 257).

Једно од круцијалних питања када се говори о приступу правди и правној заштити у оквиру било којег правног система (националног, међународног, наднационалног), односи се на то до којих граница се простиру норме на

које се тражилац правне заштите може позивати. Питање меродавног права је од суштинске важности када се ради о и приступу правди и правној заштити у оквиру СТО, јер оно опредељује питања која се могу решавати у оквиру СТО система.

Аутор у овом раду анализира проблеме у вези са меродавним правом које су панели и Апелационо тело (АТ) надлежни да примењују приликом решавања спорова између чланица СТО. Дилема, која се јавља у академској заједници односи се на то да ли судећа тела СТО имају надлежност да примене правне изворе који се налазе изван заокруженог нормативног система СТО. Такође, јавља се и питање да ли се тзв. „спољашњи извори“ могу применити приликом одлучивања о меритуму спора или њихово дејство треба да буде уже, тј. да поседује својство „помоћног средства“ у тумачењу норми из споразума СТО. Аутор чини посебан осврт и на меродавност норми које припадају корпусу људских права у ситуацијама када се оне могу довести у везу са решавањем спорова пред СТО.

2. Обухваћени споразуми (енг. „covered agreements“)

Систем права СТО је врло комплексан. Садржи читав низ споразума, министарских декларација, одлука и меморандума, као и додатних обавеза појединих држава чланица. Према процени, ови извори обухватају преко 30.000 страница текста (Ћирић, 2010: 281). Међутим, чланица СТО не може посредством механизма решавања спорова тражити заштиту права и интереса који произлазе из свих њених извора. У смислу наведеног, систем права СТО се може поделити на две кључне категорије: а) на обухваћене споразуме и б) на друге споразуме, документе и правне текстове. Основ ове поделе лежи у постојању компетенције Органа за решавање спорова (ОРС) да решава спорове проистекле из њихове примене. Са једне стране су споразуми чија примена може бити предмет решавања пред ОРС, а са друге споразуми и документи који су донети под окриљем СТО, али ради чије примене се не може покренути поступак пред ОРС. Прву групу извора чине обухваћени споразуми, који се означавају као извори права СТО у ужем смислу.

Систем решавања спорова у оквиру СТО ексклузивно је оријентисан ка заштити права која произлазе из обухваћених споразума и ту нема значајних дилема. У првој реченици члана I(1) DSU наводи се: „*Правила и процедуре овог Споразума примењиваће се на спорове изнете на основу одредби о консултацијама и решавању спорова које су садржане у споразума наведеним у Апендиксу 1 овог Споразума*“. Дакле, према члану I(1) DSU, у оквиру механизма предвиђеним овим Споразумом могу се решавати

сви спорови који проистичу из примене споразума закључених у оквиру СТО (обухваћени споразуми, енг. „covered agreements“) (Цветковић, 2006: 664). Ови споразуми су листом наведени у Апендиксу 1 *DSU*.¹ У случају спора око питања да ли се неки споразум сматра „обухваћеним“ у смислу *DSU*, надлежност да донесе коначну одлуку о томе има Министарска конференција као врховни орган СТО.²

Другу групу чине извори права СТО у ширем смислу, који се у литератури означавају и као „интерпретативни споразуми“, јер су донети као помоћни извори ради интерпретације СТО споразума у ужем смислу (Цветковић, 2009: 143). Ови извори не садрже права и обавезе које могу бити предмет заштите у оквиру *DSU* механизма.

3. Извори изван правног система СТО

3.1. О јурисдикцији судећих тела СТО у погледу примене спољашњих извора

3.1.1. Стриктна концепција

Једно од основних питања око којег се полемише у академској јавности односи се на релевантност тзв. „спољашњих“ извора права, односно на компетенцију судећих тела СТО да приликом одлучивања о постојању повреде неке обавезе примене изворе који се налазе изван правног система СТО. Полемике у вези са овим фундаменталним питањем могу изазивати одређене недоумице код научне и стручне јавности. Стога, ради стабилног и предвидивог функционисања СТО, неопходно је јасно дефинисати линију разграничења између извора који се могу примењивати и тумачити од стране судећих тела ове организације и извора који за то нису подобни.

1 Споразуми обухваћени Апендиксом 1 *DSU* су: (А) Споразум о оснивању СТО; (В) Мултилатерални трговински споразуми: Анекс 1А Мултилатерални споразуми о трговини робом (*GATT* и секторални споразуми); Анекс 1В Општи споразум о трговини услугама (*General Agreement on Trade in Services – GATS*); Анекс 1С: Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS*); Анекс 2: Договор о правилима и процедурама за решавање спорова (*DSU*) (С) Плурилатерални трговински споразуми: Анекс 4 Споразум о трговини цивилним ваздухопловима; Споразум о јавним набавкама; Међународни споразум о млеку и млечним производима (престао да се примењује 1.1.1998. године); Међународни споразум о говедини (престао да се примењује 1.1.1998. године). За разлику од мултилатералних споразума, услов за примену *DSU* у односу на плурилатералне споразуме је сагласност свих потписница плурилатералног споразума (видети Апендикс 1, тач.2 *DSU*).

2 Видети члан IX(2) Споразума о оснивању СТО.

Свака двосмисленост и нелогичност око њиховог међусобног односа може утицати на стварање бројних проблема, не само у оквиру СТО система него и у односима између СТО и других универзалних и регионалних међународних организација. Предупређивање могућих нејасноћа је и основни разлог због чега су редактори *DSU* били у великој мери прецизни приликом дефинисања јурисдикције судећих тела у погледу примене права. Ипак, на основу анализе радова аутора који се баве односом права СТО и других извора међународног права, долази се до закључка да у академској јавности не постоји сагласност поводом овог питања.

Централна дилема је до ког степена панели и АТ могу одлучивати о питањима која нису у директној вези са обухваћеним споразума, нити спадају у шири корпус правног система СТО. Заправо, ради се о расправи поводом компетенције судећих тела СТО да одлучују о свим аспектима спора, а не само о питањима која директно произлазе из обухваћених споразума (Schoenbaum, 1998: 652). Да би се дао одговор на ово питање неходно је анализирати праксу ОРС и одговарајућу академску доктрину.

Када је у питању пракса ОРС, ствар је, барем за сада, јасна. Судећа тела СТО и ОРС су, када год би им се указала прилика, истицали да обухваћени споразуми представљају једино право које је релевантно и меродавно у поступку решавања спорова. Због тога су више пута одбијали да примене норме изван стриктних линија које оивичавају правни систем СТО. Тако је панел, поступајући у спору *Mexico – Soft Drinks*³, навео да „*било који налаз овог панела, као и закључци и препоруке које донесе у овом спору, односе се једино на права и обавезе Мексика на основу СТО обухваћених споразума, а не на права и обавезе ове државе на основу других међународних споразума, попут НАФТА*⁴ *или других правила међународног права*“.⁵ Исти ставови када су у питању „спољашњи“ извори права могу се наћи и у другим извештајима које је усвојио ОРС.⁶

3 *Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages*, WT/DS308/R, adopted 24 March 2006, as modified by Appellate Body Report WT/DS308/AB/R, DSR 2006: I, 43.

4 Северноамерички споразум о слободној трговини (е. *North American Free Trade Agreement*).

5 Пара. 7.15. Извештаја.

6 Видети Извештај АТ у спору: *European Communities – Measures Affecting the Importation of Certain Poultry Products*, WT/DS69/AB/R, adopted 23 July 1998, DSR 1998:V, 2031. Видети извештаје поступајућих панела у споровима: *European Communities – Measures Affecting Trade in Commercial Vessels*, WT/DS301/R, adopted 20 June 2005, DSR 2005:XV, 7713 (пара. 7.131); *EC and certain member States — Large Civil Aircraft*, WT/DS316/R, 30 June 2010 (пара. 7.89).

Одређени аутори такође сматрају да ОРС има искључиво јурисдикцију да примењује право из обухваћених споразума. Тако Трахтман у својим радовима истиче да је јасно да СТО механизам решавања спорова не представља „суд опште јурисдикције” са компетенцијом да примењује целокупно међународно право (Trachtman, 1999: 338) и да су стога СТО судећа тела *a priori* онемогућена да примењују право изван СТО споразума (Trachtman, 2004: 858). Према његовој тврдњи, ниједна од страна у спору се не може позвати на норме међународног права изван правног система ограниченог обухваћеним споразумима. Потврду за своје ставове овај аутор проналази у релевантним одредбама *DSU*. Прво, члан III(2) *DSU* предвиђа да „*препоруке ОРС не могу додати или умањити права и обавезе утврђене обухваћеним споразумима*”. Трахтман тврди да би значење ове одредбе било „апсурдно” уколико би ОРС могао да примењује право из других извора међународног права (Trachtman, 1999: 342). Аутор даље наводи да члан VII *DSU* ограничава мандат панела на примену само оног права које произлази из СТО споразума. Коначно, члан XI *DSU* конкретизује функцију панела, која се, према овој одредби, састоји у процењивању примене и усклађености националних мера са обухваћеним споразумима. На основу анализе текста наведених одредби, које често и на врло конкретан начин упућују на обухваћене споразуме као меродавно право, Трахтман закључује да би било неуобичајено тумачити да су оснивачи СТО имали намеру да право изван нормативног система СТО буде примењиво (Trachtman, 1999: 342).

Неки други аутори, као на пример Буш, своју тврдњу да судећа тела СТО имају искључиво мандат да примењују право из обухваћених споразума, поткрепљују мишљењима и препорукама ОРС (Busch, 2007: 742).

3.1.2. Шире поимање компетенције

Питање меродавног права донекле компликују ставови аутора који заговарају флексибилнији приступ у погледу примене спољашњих извора међународног права. Они указују на грешку која се прави у поистовећивању јурисдикције ОРС и меродавног права за конкретни спор. Заговорници ширег приступа истичу да чињеница да је јурисдикција панела стриктно ограничена на разматрање тужби поводом СТО споразума, не значи да право које примењује панел мора бити одвојено од „спољашњег права” (Pauwelyn, 2003a: 460; Marceau, 2001: 1081). Ово важи уколико се ради о „мешовитим” споровима, са мање или више доминантном нетрговинском материјом.

Паулин посматра право СТО као тек једну од грана, односно подсистема Међународног јавног права (Pauwelyn, 2003a: 25–26; Pauwelyn, 2001:

538). Наводи да СТО не представља ни „затворени правни круг”, ни „самодовољан” правни систем (Pauwelyn, 2003a: 35). Као грана или подсистем, право СТО је у интеракцији, односно мора бити у интеракцији са другим гранама и подсистемима Међународног јавног права, као што су конвенције о људским правима или међународни споразуми о заштити животне средине. Наводи и да одређена норма међународног права може послужити као оправдање мере која се оспорава у оквиру СТО (Pauwelyn, 2003b: 997–998). На основу ових теза, аутор закључује да меродавно право које примењују панели мора обухватити све релевантне норме међународног права које су обавезујуће за стране у спору.

Остали заступници ширег гледишта своје тврдње поткрепљују и аргументом да члан III(2) *DSU* недвосмислено упућује на релевантна правила међународног права, као меродавна за интерпретацију права СТО. Указује се и на извештај АТ у спору *US–Gasoline*⁷, где је истакнуто да се *GATT* „не може читати у ‘клиничкој изолацији’ од међународног јавног права” (Graewert, 2008:295).

Још један представник оваквог мишљења, Шонбаум, тврди да панели и АТ поседују „имплицитни ауторитет” да решавају све аспекте спора, а не само оне које су у вези са применом обухваћених споразума. Основ овакве имплицитне моћи аутор проналази у делу текста члана XI *DSU*, који утврђује мандат панела и АТ. Наиме, један део реченице поменуте одредбе говори о задатку панела и АТ да „дођу до других налаза како би помогли *ОРС*-у у изради препорука”. Шонбаум закључује да се ова реченица треба шире тумачити и да панели и АТ, посредством свог мандата да долазе до „других налаза”, поседују овлашћење да испитују и изворе изван СТО који су релевантни за конкретни спор (Schoenbaum, 1998: 653).

Постоје и избалансирана мишљења која полазе од тога да право из обухваћених споразума треба да поседује „привилеговани статус” у случају сукоба са спољашњим нормама. Извори изван СТО се могу применити једино уколико кореспондирају са нормама обухваћених споразума, односно када нема конфликта између одредби. У случају конфликта право СТО треба да има примат (Bartels, 2001: 506–509).

Последњих година СТО је под озбиљним притиском бројних ауторитета када су у питању границе примене њеног механизма за решавање спорова. Наиме, у академској и стручној јавности се све више инсистира на томе да органи СТО морају узимати у обзир „нове димензије међународне трговине”, као што су заштита животне средине и људска права. Истина,

⁷ *United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/AB/R, adopted 20 May 1996, DSR 1996:I, 3.

мало ко може да порекне чињеницу да СТО има значајан политички и социолошки утицај који иде далеко изван оквира правно-техничког регулисања међународне трговине. Иако суштински „самодовољан” и затворен, правни систем СТО није у потпуности подобан за примену која је изолована од осталих норми међународног права. Правила слободне трговине се стога не могу правнополитички изопштити из међународног права, већ је међусобна интеракција неопходна (Lindroos, Mehling, 2006: 875). То је, уосталом, потврдило и само АТ у спору *US-Gasoline*. Међутим, ова констатација се мора узети са резервом, јер се само на тај начин може обезбедити сигурност и предвидивост мултилатералног трговинског система оличеног у СТО. Стога је неопходно установити јасне границе и ситуације у којима је потребна (па и нужна) интеракција са спољашњим правом.

3.2. Границе примене спољашњег права

Спољашњи извори, пре свега, могу бити меродавни уколико су инкорпорирани у правни систем СТО. Неке СТО одредбе укључују спољашње норме из појединих међународних споразума који су се примењивали и пре оснивања СТО (Matsushita, Shoenbaum, Mavroidis, 2006: 69–79). На тај начин су одређени спољашњи извори постали саставни део права СТО, па права и обавезе које садрже могу бити предмет решавања спорова пред СТО органима. Пример такве инкорпорације се може наћи у Споразуму о трговинским аспектима права интелектуалне својине (*TRIPS*) који, између осталог, својом садржином усваја одредбе Бернске, Париске и Римске конвенције, којима се уређују области интелектуалне својине.

Други начин на који спољашњи извори могу бити релевантни огледа се у директном упућивању СТО одредби на одређене спољашње норме и документа. На примере директног упућивања (енг. *explicit reference*) се наилази у тексту Споразума о санитарним и фитосанитарним мерама (*SPS*), Споразума о техничким препрекама у трговини (*TBT*) и Споразума о субвенцијама и компензаторним мерама (*CSM*). Тако *SPS* упућује на међународне стандарде *Codex Alimentarius* Комисије, *TBT* на документе Међународне агенције за истраживање канцера (*IARC*), док *SCM* упућује на Споразум *OECD* о упутству за додељивање државне подршке кредитима намењених извозу. За разлику од права и обавеза садржаних у спољашњим нормама које су инкорпорирани у саме текстове обухваћених споразума, права и обавезе из извора на које се само упућује не могу бити предмет спора, нити се њихова примена може обезбедити *DSU* механизмом. Они,

дакле, нису правно обавезујући и служе само као водичи за процењивање и сагледавање различитих специфичних СТО обавеза (Pauwelyn, 2003a: 445).

Спољашњи извори могу бити меродавни и у одређеним специфичним околностима, у којима се процењује допуштеност и оправданост ограничавајућих трговинских мера. Основ за њихову примену у тим ситуацијама представља члан XX *GATT*-а. Наведена одредба уређује право чланице да у одређеним околностима одступи од обавеза утврђених обухваћеним споразумима уколико тиме штити јавне интересе који се сматрају значајнијим од интереса слободне трговине, као и под условом пропорционалности.⁸ Овде се, пре свега, ради о заштити јавних интереса попут јавног здравља, јавног морала, очувања флоре и фауне, заштитите исцрпљивих природних ресурса, очувања националног и уметничког блага и др. Сличне изузетке предвиђа и члан XIV Општег споразума о трговини услугама (*GATS*). Како би утврдили оправданост одређених ограничавајућих мера предузетих са тим циљевима, судећа тела СТО могу узети у разматрање и релевантне националне и међународне изворе и документа. Такав је, рецимо, био случај са утврђивањем појма „исцрпљиви природни ресурси“ у спору *US – Shrimp* (Oliveira, 2005: 21).⁹

Извори изван правног система СТО могу, такође, бити релевантни у ситуацијама када су панели и АТ у позицији да примењују општа правила, обичаје и принципе међународног права. Општа правила, обичаји и принципи су у том смислу значајни у контексту утврђивања бројних питања, попут заступања државе, компетенције (право трибунала да одлучује о сопственој надлежности), терета доказивања, односа *lex specialis–lex generalis*, процесне економије, одговорности државе и др. Већина ових питања поседује процедурални карактер, што може бити од значаја за многе сегменте решавања спорова у оквиру СТО. Са друге стране, та питања су са разлогом изостављена из правног регулисања СТО, јер је било логично да ће панели и АТ у односу на њих примењивати већ устаљена правила, обичаје и принципе.

Најзначајнија функција спољашњих извора се огледа у правилној интерпетацији обухваћених споразума. Извор који је свакако у том

8 Принцип пропорционалности предвиђа да мера којом се ограничава слобода трговине мора бити подобна за заштиту одређеног јавног интереса, са једне стране, и да мора бити неопходна, тј. да не постоји мера мањег ограничавајућег ефекта којом се такође може постићи заштита истог јавног интереса, са друге стране. Детаљније о одредби XX *GATT*-а и принципу пропорционалности видети: (Цветковић, 2008: 692–705; Цветковић, 2010: 387–420).

9 *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WT/DS58/AB/R, adopted 6 November 1998, DSR 1998: VII, 2755.

погледу меродаван је Бечка конвенција о уговорном праву из 1969. године (енг. *Vienna Convention on the Law of Treaties*). Пошто се релевантност ове Конвенције огледа у тумачењу СТО норми, од примарног значаја су њене интерпретативне одредбе. Интерпретација обухваћених споразума је уређена чланом II (2) *DSU* који гласи: „Систем решавања спорова у СТО је централни елемент који обезбеђује сигурност и предвидивост мултилатералног трговинског система. Чланице признају да он служи очувању права и обавеза које чланицама припадају према обухваћеним споразумима, као и разјашњењу постојећих одредби у тим споразумима у складу са уобичајеним правилима интерпретације међународног јавног права.....“

Споразум о оснивању СТО са припадајућим анексима је по својој природи и сврси *par excellence* међународни споразум (Ћирић, Цветковић, 2010: 32). и припада корпусу међународног јавног права. Стога упућивање које врши члан II(2) *DSU* на уобичајена правила интерпретације међународног јавног права приликом разјашњавања права и обавеза из обухваћених споразума јасно указује да се Споразум о оснивању СТО и остали обухваћени споразуми не могу интерпретирати и примењивати у „клиничкој изолацији“ од међународног јавног права (Здравковић, Васић, 2014: 174–175). Од самог почетка рада експерти у АТ нису имали дилему у погледу идентификације релевантних интерпретативних правила приликом тумачења СТО споразума. Пракса панела и АТ, као и доктрина, сагласни су да се правила интерпретације садржана у Бечкој конвенцији о уговорном праву из 1969. године могу *per se* применити и на СТО споразуме (Cameron, Gray, 2001: 252; Lindroos, Mehling, 2006: 867) у својству „уобичајених правила интерпретације“ (Здравковић, 2013: 465). Међутим, није занемарљив ни значај осталих одредби Конвенције, посебно када су у питању одређена општа начела, принципи и институти међународног права, а који могу бити од значаја приликом интерпретације поједине норме и утврђивања права и обавеза. Тако су се судећа тела СТО позивала на принципе Бечке конвенције попут *pacta sunt servanda*¹⁰, добре вере¹¹ и забране ретроактивности.¹²

10 Видети Извештај Панела у спору *Korea – Measures Affecting Government Procurement*, WT/DS163/R, adopted 19 June 2000, DSR 2000:VIII, 3541.

11 *Ibid.*

12 Видети Извештај АТ у спору *Brazil – Measures Affecting Desiccated Coconut* („Brazil – Desiccated Coconut“), WT/DS22/AB/R, adopted 20 March 1997, DSR 1997:I, 167, стр. 15; Видети и извештаје АТ у споровима: *Canada – Term of Patent Protection*, WT/DS170/AB/R, 18 September 2000, пара. 71-72; *EC – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R, adopted 13 February 1998, DSR 1998:I, 135,

4. Решавање спорова у оквиру СТО и право људских права

Веза између људских права и права СТО може проистећи у случају конфликта норми ова два правна система, нпр. у ситуацији када је одређена мера у сагласности са правом СТО, али истовремено крши људска права. Такође, може се десити да једна држава примени трговинске санкције према другој са циљем вршења притиска на њу да побољша стање људских права на својој територији (на пример путем забране увоза неког производа у чијем је настајању учествовала радна снага над којом се примењује ограничење слободе, присилни рад или дечија радна снага) (Vásquez, 2003: 797; Zageł, 2004: 121). Тада такође долази до конфликта са нормама СТО, јер су трговинске санкције, ако се посматрају само из угла СТО, недозвољене. Питање је, дакле, да ли држава може пред судећим телима СТО правдати примену трговинских санкција према другој држави заштитом људских права?¹³

Судећа тела СТО не поседују мандат, нити су квалификована да одлучују о постојању повреде људских права. То се од њих не може ни очекивати, већ је на државама да се старају истовремено о поштовању људских права и својих обавеза из СТО (Marceau, 2002: 813–814).¹⁴ И званичници СТО наглашавају да је она трговинска, а не организација за заштиту људских права (Zageł, 2004: 123).¹⁵

Консолидација регулативе људских права и регулативе међународне трговине још увек није лак задатак. Норме људских права и норме међународне трговине развијале су се одвојено. Са друге стране, између ових правних система постоји функционална међузависност, јер су се успостављали мање-више истовремено и делили идентичан циљ – унапређење животног стандарда људи. Ова тенденција се може посматрати као „противречност глобализације“ која проблеме људских права оставља по страни када регулише економске токове (Shelton, 2002: 284). Питања људских права су одвојена од економске регулативе и међународне

пара. 128; *European Communities – Trade Description of Sardines („EC – Sardines“)*, WT/DS231/AB/R, adopted 23 October 2002, DSR 2002:VIII, 3359, пара. 200.

13 Овакве мере се потенцијално означавају као „мере за заштиту људских права са трговинским дејством“ (енг: *Trade-related human rights measures*) и могу представљати трговинске санкције или трговинске подстицаје које су условљене испуњењем одређених стандарда људских права. Детаљније о овоме видети у: (Цветковић, Здравковић, 2011: 92–110).

14 Треба поменути и да се у пракси решавања спорова у оквиру СТО до сада није појавио случај који се директно тицао кршења људских права.

15 Ни ранији *GATT* 1947 није, а и СТО данас не одређује критеријуме демократске владавине и стања људских права као релевантне за присување у чланство.

трговине и ова два сегмента још увек представљају засебне системе. Међународно право људских права има за свој циљ заштиту људских права на глобалном нивоу, а међународно трговинско право уређење и регулисање међународне трговине, чији је основни циљ профит. Међутим, последњих година се све више наглашава да људска права треба да буду примарни циљ међународне трговине и регулативе која се односи на ту област. Такав став је изразила и Поткомисија УН за заштиту и промоцију људских права (Shelton, 2002: 284). У бројним документима организација при Уједињеним нацијама које се баве људским правима истиче се неопходност сарадње са СТО и њеним чланицама како би се назначила хумана димензија слободне трговине и инвестиција, и како би се осигурало да принципи људских права и обавезе које из њих произлазе буду узети у обзир приликом трговинских преговора у оквиру СТО.

5. Recapitulatio

Право СТО још увек функционише као затворени и „самодовољни“ систем, а главну брану за „продор“ спољашних извора представљају судећа тела СТО. То се, међутим, не треба критиковати. Судећа тела СТО имају мандат и задатак очувања правног система СТО од спољашњих утицаја без обзира на гласна заговарања дела академске заједнице да спољашњи извори, укључујући и право људских права, морају бити узимани у обзир као меродавни од стране судећих тела. Основна функција система решавања спорова се огледа у очувању сигурности и предвидивости мултилатералног трговинског система правно оличеног у СТО.¹⁶ Државе су током вишедеценијских преговора, почевши још од *GATT*-а 1947 па до завршетка Уругвајске рунде, улагале значајне напоре како би такав систем успоставиле. Због тога су оснивачи СТО и доделили мандат и задатак судећим телима да раде на очувању таквог система. Илузорно је и говорити о постојању било какве, па и најимплицитније намере оснивача СТО, да судећим телима доделе мандат да одлучују о њиховим правима и обавезама које не проистичу директно из обухваћених споразума. Уколико би се дозволило неконтролисани „уплив“ спољашњих извора права у систем решавања спорова пред СТО, мултилатерални трговински поредак више не би био ни сигуран, ни предвидив, чиме би механизам решавања спорова изгубио своју основу улогу. То би, на крају, вероватно угрозило и постојање саме СТО с обзиром на то да се од држава не може легитимно очекивати да допусте да о њиховим правима и обавезама, које произлазе из свих сфера међународног права, одлучују експерти у судећим телима СТО.

16 Видети члан III (2) *DSU*.

Правни систем СТО је јединствен, и на свету не постоји нити један други универзални нормативни систем око којег је постигнута сагласност у тако великом степену у погледу међусобних права и дужности држава, а посебно у погледу тако ефикасног, и на праву заснованог, система решавања спорова. Због тога га не треба угрожавати настојањима да треба да апсорбује норме других међународноправних система. Судања тела СТО за сада успешно одолевају притисцима академске средине и успевају да очувају правни систем СТО од прекомерних спољашњих утицаја.

Спољашни извори, ипак, могу и морају бити меродавни у одређеним ситуацијама. Такође, треба правити и разлику између примене и консултовања спољашњих извора права. Судања тела СТО не могу нарушити успостављени баланс права и обавеза чланица СТО, уколико током решавања спорова консултују међународне споразуме, декларације, препоруке, документа и друге изворе.

Од меродавних спољашњих извора имамо у виду:

- а) изворе који су инкорпорирани у саме текстове обухваћених споразума;
- б) изворе на које норме обухваћених споразума директно упућују;
- в) релевантне међународне и националне изворе, код процењивања оправданости ограничавајућих мера у складу са члановима XX *GATT* и XIV *GATS*;
- г) општа правила, обичаје и принципе међународног права процедуралног карактера;
- д) правила међународног права која уређују интерпретацију међународних уговора.

Извори наведени под г) и д) не представљају материјално право, већ имају улогу „водича“ за примену материјалног права у обухваћеним споразумима. Као такви, ови извори не могу ни имати велики утицај на исход спора (Lindroos, Mehling, 2006: 876). Они, заправо, представљају правила на која сваки међународноправни систем треба да се ослања како би нормално функционисао. Таква правила и принципи се лако прилагођавају различитим правним системима и помажу им у спровођењу материјалноправних норми.

Спољашњи извори се евентуално могу применити и као материјално право у ситуацијама када се одлучује о оправданости ограничавајућих трговинских мера приликом интерпретације чланова XX *GATT* и XIV *GATS*. До сада је најупечатљивији случај примене спољашњег материјалног права забележен у спору *US–Shrimp* где се АТ позвало на неколико

мултилатералних споразума о заштити животне средине када је процењивало оправданост мера у складу са чланом XX *GATT*.¹⁷

Општа, фундаментална питања међународног права, попут људских права се за сада могу повезивати са правним нормама СТО једино на академском нивоу.

Литература

Bartels, L. (2001). Applicable Law in WTO Dispute Settlement Proceedings. *Journal of World Trade*. Vol. 35(3). 499–519

Busch, M. L. (2007). Overlapping Institutions, Forum Shopping, and Dispute Settlement in International Trade. *International Organization*. 61 (4). 735–761

Vásquez, C. M. (2003). Trade Sanctions and Human Rights – Past, Present, and Future. *Journal of International Economic Law*. Vol.6. 797–839

Graewert, T. (2008). Conflicting Laws and Jurisdictions in the Dispute Settlement Process of Regional Trade Agreements and the WTO. *Contemporary Asia Arbitration Journal*. 1(2). 287–334

Zagel, G. (2004). The WTO and Trade-Related Human Rights Measures: Trade Sanctions vs. Trade Incentives. *Austrian Review of International and European Law*. Vol.9(1). 119–159

Здравковић, У. (2015). Мултилатерални систем решавања међудржавних трговинских спорова од *GATT*-а 1947 до оснивања Светске трговинске организације. *Страни правни живот*. Бр. 3/2015. 199–212

Здравковић, У. (2014). О узроцима и карактеристикама спорова у оквиру Светске трговинске организације. *Право и привреда*. Бр. 7–9. 254–268

Здравковић, У., Васић, А. (2014). Механизам решавања спорова у функцији интерпретације права Светске трговинске организације. У Станојевић, П. (Уред.). *Право и друштвена стварност : научни скуп са међународним учешћем*. Св. 1. Косовска Митровица: Правни факултет. 174–175

Здравковић, У. (2013). Улога интерпретативних правила Бечке конвенције о уговорном праву из 1969. године у решавању спорова пред Светском трговинском организацијом. У Димитријевић, П. (Уред.). *Заштита људских и мањинских права у европском правном простору: тематски зборник радова*. Књ. 3. Ниш: Центар за публикације Правног факултета. 463–478

17 Видети пара. 130 Извештаја.

Lindroos, A. Mehling, M. (2006). Dispelling the Chimera of 'Self-Contained Regimes' International Law and the WTO. *The European Journal of International Law*. Vol. 16 no.5. 857–877

Marceau, G. (2002). WTO Dispute Settlement and Human Rights. *European Journal of International Law*. Vol. 30, No.4. 753–814

Marceau, G. (2001). Conflicts of Norms and Conflicts of Jurisdictions The Relationship between the WTO Agreement and MEAs and other Treaties. *Journal of World Trade*. 35(6). 1081–1131

Matsushita, M. Shoenbaum, T. Mavroidis, P. (2006). *The World Trade Organization: Law, Practice and Policy*. New York: Oxford University Press

Oliveira, B. (2005). *The Relation Between WTO Law and Public International Law: The applicable law in Dispute Settlement at the WTO*. London: University College London

Pauwelyn, J. (2003a). *Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law*. New York: Cambridge University Press

Pauwelyn, J. (2003b). How to Win a World Trade Organisation Dispute Based on Non-World Trade Organisation Law? Questions of Jurisdiction and Merits. *Journal of World Trade*. 37(6). 997–1030

Pauwelyn, J. (2001). The Role of Public International Law in WTO: How far can we go? *The American Journal of International Law*. Vol.95. 535–578

Shelton, D. (2002). Protecting Human Rights in a Globalized World. *Boston College International and Comparative Law Review*. Vol. 25, Iss. 2. 273–322

Schoenbaum, T. (1998). WTO Dispute Settlement: Praise and Suggestions for Reform. *International and Comparative Law Quarterly*. Volume 47 Issue 03. 647–658

Trachtman, J. P. (2004). Recent Books on International Law (reviewing Joost Pauwelyn, Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law). *American Journal on International Law*. 98(4). 855–861

Trachtman, J. P. (1999). The Domain of WTO Dispute Resolution. *Harvard International Law Journal*. No.40. 333 – 378

Ђирић, А. (2010). *Међународно трговинско право – Општи део*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета

Ђирић, А., Цветковић, П. (2010). Принцип добре вере у праву Светске трговинске организације. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. Бр. 55. 29-46

Цветковић, П., Здравковић, У. (2011). Могућност примене трговинских санкција у складу са правом Светске трговинске организације као начина сузбијања трговине људима и других облика савременог ропства. У Димитријевић, П, Костић, М и Кнежевић, С. (Уред.). *Трговина људима: правна заштита у међународним и националним оквирима*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу

Цветковић, П. (2010). Остваривање равнотеже између начела слободе трговине и јавноправних интереса: пример права Светске трговинске организације. У Петровић, М. и Стојановић, Н. (Уред.). *Актуелне тенденције у развоју и примени европског континенталног права*. Св. 2. Ниш: Центар за публикације Правног факултета. 387-420

Цветковић, П. (2009). Извори права Светске трговинске организације и њихов значај за државе у транзицији. У Божић, М. и Голубовић, С. (Уред.). *Балкан у процесу евроинтеграције: 20 година транзиције* (Едиција Балканске студије; књ. 4). Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 137–161

Цветковић, П. (2008). Принцип пропорционалности у праву WTO: пример члана XX GATT-а. *Право и привреда*. Бр. 5–8. 692–705

Цветковић, П. (2006). Систем решавања спорова у оквиру Светске трговинске организације. *Право и привреда*. Бр. 5–8. 2006. 659–675

Cameron, J., Gray, K. R. (2001). Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body. *International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 50. 2001. 248–298

Uroš Zdravković, LL.B.

Teaching Assistant

Faculty of Law, University of Niš

DISPUTE SETTLEMENT SYSTEM UNDER THE WORLD TRADE ORGANIZATION AND BORDERLINES OF APPLICABLE LAW

Summary

The question of applicable law is of essence in discussing access to justice and legal protection under the WTO dispute settlement system because it determines which disputes are suitable for resolving under the WTO framework.

The WTO dispute settlement system is primarily oriented towards protection of rights under the covered agreements. One of the central problem in this discussion is the competence of the WTO judicial bodies (panels and the Appellate Body) to resolve disputes concerning rights and obligations that are not regulated by the covered agreements. According to the rulings of the WTO judicial bodies, they only have jurisdiction to examine covered agreements as the only relevant and applicable law in dispute settlement proceedings. Some scholars support a strict conception of the WTO judicial bodies' jurisdiction pertaining only to the WTO law.

Some other authors suggest a more flexible approach, given that the WTO is neither "a closed legal circuit" nor a self-contained regime. As a branch or a sub-system of Public International Law, the WTO has to interact with other branches or subsystems, such as human rights treaties and international environmental protection agreements.

Many scholars and experts insist that the WTO bodies must take into account the "new dimensions of international trade", like environmental protection and human rights. Hence, the rules of free trade cannot be legally and politically excommunicated from general international law. Nevertheless, this assertion must be taken with caution: it would be the only way for ensuring protection of security and predictability of the multilateral trading system under the WTO. Therefore, it is important to establish clear borderlines and situations in which interaction with extrinsic sources of law is necessary.

Key words: World Trade Organisation, dispute settlement system, applicable law, human rights.

